

De pruim Wichter

Sinds mensenheugenis komt de pruim Wichter voor in de Friese wouden. Deze is bij de oudere bevolking ook nu nog een begrip. De bomen ervan komen het meest voor in het noordelijk deel van de Friese wouden: van Drachten tot aan Dokkum. De pruim is ook in het Fries-Gronings grensgebied vooral het Groningse Westerkwartier - te vinden. In Noord-Drenthe komt de Wichter incidenteel voor. Evenals bij andere oude, kleine pruimsoorten op het platteland, zoals boerenblauwtjes en boerengeeltjes, staan Wichterbomen vaak langs slootkanten en op verloren hoekjes aan de rand van boerenerven. Tegenwoordig is de Wichter daar zeldzaam geworden.

Wichter (meervoud Wichters) wordt ook wel Woudpruim en Pruimbjes genoemd. Het is een regionale vorm van de Gele Kroosjespruim. Botanisch gezien hoort de Wichter dan ook tot de ondersoort Kroosjespruim van de cultuurpruim en wordt aangeduid met de naam *Prunus domestica subsp. insititia* Wichter. Er zijn enkele variëteiten, die weinig van elkaar verschillen. Fruitkenner Jan de Boer uit Boelenslaan onderscheidt onder meer het Harkemaster en het Jistrumer type.

Herkomst

De herkomst van de Wichter is onbekend. Sinds mensenheugenis werd deze pruim via wortelopslag verspreid ('wortelecht'). Iedere Wichterbezitter kon een boompje met deze pruim aan burens, familie en bekenden doorgeven. Dat was traditie in Friesland: alle kinderen, burens en bekenden kregen vaak gratis een Wichter en dat kwam de bevolking op de arme zandgronden in deze streken vroeger goed van pas. Hoe lang de Wichter in Noord-Nederland al wordt geteeld, is onbekend. In de fruitliteratuur is er vrijwel niets over de pruim te vinden. In een 19e-eeuwse catalogus van kwekerij Bosgra uit Bergum wordt de pruim Weegster wel vermeld ('groene weegster' staat er) en dat kan een verbastering van Wichter zijn. Maar verder heb ik in de 19e-eeuwse en oudere literatuur niets kunnen vinden. Het lijkt erop dat de Wichter alleen in genoemde noordelijke regio voorkomt en pas in de 20e eeuw vermeld wordt. Maar dat zegt weinig over de ouderdom.

Er zijn enkele veronderstellingen over de herkomst.

De eerste is dat de Wichter een oeroude Friese pruim is. In It wiere ferhaal fan de Wichter (Het ware verhaal van de Wichter) wordt amateurarcheoloog Jaap Scheffer aangehaald, die stelt dat in een oude terp in het Friese Winsum enkele pitten zijn aangetroffen die veel op die van

de Wichter lijken. De pitten die uit een terpzool (onderin de terp) komen worden gedateerd tussen de late IJzertijd (ca. 2500 v. Chr.) en de Romeinse tijd. De Wichter zou daarom al minstens uit de Romeinse tijd stammen.

Volgens Henk Woldring, een deskundige op het gebied van andere pruimspitten uit archeologische bodemvondsten, ontbreekt het bewijs daarvoor. Uit die periode zijn in Nederland nog geen pruimspitten van de *Prunus insititia* (kroosjespruim) bekend. Het blijkt dat het ook pitten van de sleedoorn (*Prunus spinosa*) kunnen zijn. Er waren op de vindplaats ook takjes gevonden, die wel op die van de sleedoorn leken. Alleen een expert kan pitten van Wichter en sleedoorn onderscheiden. Het is natuurlijk best mogelijk dat pitten van de Wichter niet door paleobotanici zijn herkend en voor die van sleedoorns zijn aangezien, maar dat is nog geen bewijs. Bovendien bestaan tal van tussenvormen van *insititia* en *spinosa*, die pitten hebben die op die van de Wichter lijken. Dat zijn grootvruchtige sleedoorns of kruisingen van beide soorten. Dus de stelling dat Wichters allang in Friesland voorkwamen of daar hun oorsprong hebben kan niet worden onderbouwd.

De Wichter kan een latere kruising zijn tussen de *insititia* (kroosjespruim) en de *spinosa* (sleedoorn),

omdat de *insititia* pas later in Nederland voorkomt. Maar daartoe zou het tellen van de chromosomen meer zekerheid kunnen geven. Kruisingen/bastaarden van sleedoorn en *insititia* hebben 40 chromosomen (sleedoorn 32, *insititia* 48). Dit is volgens Henk Woldring nog niet gebeurd.

Een andere veronderstelling is dat het oorspronkelijk om een zaailing van een uit Noord-Frankrijk geïmporteerde Mirabel gaat. Mirabellen zijn in vroeger eeuwen ook in de boomgaarden bij Friese stinsen en herenhuizen aangeplant. Wichters lijken namelijk veel op mirabellen, ze zijn iets minder zoet en wat bitterder dan de Franse Mirabelle de Nancy. Ook de pitten hebben veel van elkaar weg.

Een volgende veronderstelling is dat het een zaailing is van een Reine Claude, bestoven door een kroos-

jespruim. Zulke zaailingen kunnen als kleine pruimenvariëteit terugkomen.

Een toevalszaailing van de Mirabelle al of niet gekruist met een grootvruchtige sleedoorn is ook nog een mogelijkheid.

Dan is er nog de veronderstelling, dat de pruim gezien de naam - Wichter is een Nedersaksisch woord - uit het Duitse Westfalen zou kunnen stammen. De pruim zou dan mogelijk door marskramers of hannekemaaiers (dagloners uit Duitsland die in vroeger eeuwen in de oogsttijd werk zochten) hier naartoe zijn gebracht. Dit lijkt erg onwaarschijnlijk. Hannekemaaiers gingen naar de grote boerderijen op de klei en niet naar de arme zandgronden waar de Wichter voorkomt. Ze kwamen in de zomer tegen de oogsttijd en ze zullen geen pruimenboompje in de volle groei op de rug naar Friesland meegenomen hebben. En Wichters zouden dan ook in Westfalen moeten voorkomen of pitten ervan zouden in archeologische vindplaatsen gevonden moeten zijn. Geen van beide is het geval. Henk Woldring heeft nog wel eens in het Duitse grensgebied gezocht, onder andere bij Kleef, maar heeft niets gevonden wat erop lijkt.

De naam Wichter is Nedersaksisch, maar ook het Gronings en Drents zijn Nedersaksische dialecten. Waarom zou het daarom geen pruim afkomstig uit Drenthe en Groningen kunnen zijn? Dat is waarschijnlijker dan uit het verre Westfalen.

Er is bovendien geen van oorsprong Duitse pruimensoort die er sprekend op lijkt en waarvan de Wichter een zaailing zou kunnen zijn. De Duitse insittia pruimenvariëteiten als de Kriecherl en de Haferpflaume lijken weinig op de Wichter. De Gelbe Spilling en de gele Zibarte wat meer, maar de Mirabelle de Nancy heeft qua vorm van de vrucht en pitten en de smaak er veel meer van weg. De Spilling en de Zibarte zijn vrij droog en hebben een langere puntige pit. De Mirabelle de Nancy is net zo zoet en sappig als de Wichter en heeft net als deze een ronde pit.

Hoe dan ook, de Wichter is een zaailing van de kroosjespruim waarvan de vader onbekend is. De herkomst blijft al met al in nevelen gehuld, maar waarschijnlijk is het een oude, maar geen oeroude variëteit.

Vruchteigenschappen

De Wichter is een nogal kleine pruim, bijna rond: ruim 2 cm hoog en rond de 2 cm in doorsnee. De pruim heeft een ondiepe naad en is iets afgeplat aan onder- en bovenzijde. De steel is relatief lang: tot 2 cm. De aanvankelijk groene schil verkleurt bij rijping via groengeel naar geel tot oranjegeel en heeft aan de zonzijde een aantal roodbruine vlekjes. Pruimen die lang in de zon hangen, kunnen soms een vaag, roodbruin blosje om de rode puntjes en vlekjes krijgen. De schil is licht bedauwd. De pit is klein, rond en iets gepunt aan onder- en bovenzijde. Deze zit bij volledige rijpheid doorgaans los in de vrucht. De vruchten hangen vaak in twee- of drietallen naast elkaar.

Volrijp zijn de vruchten sappig en zoet met een kenmerkend aroma, dat omschreven wordt als amandelsmaak en wat muskaatachtig. Het aroma komt na verwerking van de vrucht, waarbij het eerste opkoken samen met de pit werd uitgevoerd, duidelijk naar voren. Ontpit-

ten van de Wichters voor het koken zorgt voor een minder uitgesproken amandelaroma. De schil bevat veel vruchtzuren en smaakt een heel klein beetje bitter, waardoor de vrucht een 'pittige' smaak krijgt.

Oogst en gebruik

De oogst vindt meestal plaats in de tweede helft van augustus. Afhankelijk van de weersomstandigheden kan deze van eind augustus tot in begin september variëren. Kenmerkend voor het pluktijdstip zijn de bruine of rode puntjes die bij rijping op de schil verschijnen. Het is van belang om bij de pluk de rijpheidsgraad te beoordelen. Te vroeg geplukt zijn de pruimen te zuur en te laat geplukt worden ze melig.

De bomen dragen vaak overvloedig. Omdat de vruchten slechts enkele dagen houdbaar zijn, worden ze meestal vers gegeten. Het meeste van de oogst gaat vaak verloren. De pruimpjes zijn echter goed te verwerken. Er kan jam, sap of siroop van gemaakt worden of brandewijn, pruimenwijn of een sterke drank. Er is zelfs It Lulke Wiif, een hoogblond bier waarin Wichters zijn verwerkt, op de markt gebracht. De verwerking moet snel gebeuren, maar de vruchten kunnen voor latere verwerking ook ingevroren worden.

Teelt

Wichters worden gewoonlijk niet via enten of oculeren op een onderstam vermeerderd, maar hiervoor wordt wortelopslag gebruikt die doorgaans rondom de boom opkomt. Als een oude boom ziek wordt en doodgaat, dan staan er altijd jongere boompjes naast, die genetisch identiek zijn en voor vervanging kunnen zorgen.

Een uitgespit en verplant boompje groeit goed met lange dunne, opgaande takken. Later krijgt de boom wat meer gebogen takken. Een goed (vegetatief) kenmerk is volgens Henk Woldring de erg dichte bladsetting. Dat onderscheidt de boom enigszins van andere insittiarassen. Eerst wordt het een dichte heester en door op te kronen kan men een middelgrote boom vormen, van 4 tot 6 meter hoog en ongeveer 3 meter breed. Het wordt een robuuste, gezonde boom met een gedrongen

groeit en een dicht bladerdak. De bladeren zijn relatief groot: 8 bij 5 cm. De boom heeft gedoornde takken. “Hij bijt”, zegt men wel. Voorzichtigheid is daarom geboden bij het plukken. De boom hoeft niet gesnoeid te worden, al kan het verwijderen van dicht op elkaar staande, gedoornde takken het plukken vergemakkelijken.

De boom kent een vroege bloeiperiode, meestal in april. In de regio dicht bij de Waddenzee bevriest de bloesem zelden. Hij draagt gewoonlijk goed en al vroeg, bovendien al snel, na een jaar of 5 tot 8 kan het boompje vrucht dragen.

“Aanplant op luchtige en voedzame zandgronden zou het beste zijn”, staat er hier en daar over de Wichter te lezen. Zware grond zoals klei zou minder geschikt zijn, maar op tuinforma en andere tuinverhalen op websites lezen we dat er goed groeiende bomen op kleigronden voorkomen.

De toekomst

De traditie om boompjes weg te geven is aan het verdwijnen en daarmee worden Wichterbomen steeds minder aangeplant. Wichterbomen verdwijnen uit het landschap. Soms zijn er nog losse bomen verstopt in een houtwal of langs een boerenerf te vinden. Maar het gaat dan meestal om een of enkele exemplaren, vaak bij hobbyboeren op het erf. Verwilderde bomen zijn zeldzaam. Een inventarisatie in het Nationaal Landschap Noordelijke Friese Wouden leverde slechts twee locaties op: een in het Wildveld bij Surhuisterveen en een nabij de Feart in Drachstercompagnie, waar nog een flinke populatie te vinden is. Hier staan de bomen onder en tussen wilgen en populieren en hebben ze een grote cultuurhistorische waarde.

De Wichter is bij fruitliefhebbers

weinig bekend en als men deze al kent, is er weinig belangstelling voor. Men heeft liever grotere en beter bewaarbare pruimen. Wichters zijn erg kort houdbaar en het plukken van de kleine vruchtjes tussen gedoornde takken is lastig en arbeidsintensief. De kennis, interesse en de mogelijkheden om al het fruit te verwerken ontbreken.

Commercieel gezien lijkt de Wichter niet interessant, daarvoor zijn de vruchten te klein en is de oogst te kort te bewaren. Wel heeft de Stichting Wrâldfrucht uit Noordoost-Friesland initiatieven ontwikkeld om het voortbestaan van de Wichter te waarborgen door het fruit te laten verwerken. Vruchten van particulieren worden onder andere ingezameld door mensen van de Stichting Fruit yn Fryslân en op de markt gebracht door handelaren uit De Wâlden. In samenwerking met Stichting Wrâldfrucht geven zij bekendheid aan dit streekproduct. Producten van de Wichter hebben inmiddels het predicaat Landelijk Erkend Streekproduct gekregen door de Stichting Streekproducten Nederland (SPN).

Te vrezen valt echter dat dit een marginaal gebeuren blijft. Te hopen is dat fruitliefhebbers in de noordelijke regio, ook al is het uit

nostalgische overwegingen jonge Wichterbomen aan gaan planten. Helaas zijn Wichters bij kwekers zelden verkrijgbaar. En wilt u een paar Wichterbomen zien: een paar mooie bomen staan op het terrein van openluchtmuseum De Spitkeet te Harkema (Friesland).

Jan Veel

Foto's Henk Woldring.

Bronnen

<http://www.dewouden.com/uploads/Wichter-It%20wiere-ferhaal-fan-de-Wichter.pdf>

<http://www.dewouden.com/uploads/Wichter-blozende-wangen-en-bruine-sproetjes%281%29.pdf>

https://www.landschapsbeheer-friesland.nl/images/PDF/Autochtoon_versie_3.5_DEF_internet.pdf
Mededelingen van Henk Woldring. Woldring, H - On the origin of plums: A study of sloe, damson, cherry plum, domestic plums and their intermediate forms. In: Palaeohistoria 39/40, 1997/1998, p. 535-562.

Woldring, H. -Traditional plum varieties in the northern Netherlands: modern occurrences and archaeological evidence. In: Palaeohistoria 53/54, (2011/2012), p. 393-423.

Wichter verspreide bladstand.